

LES ESTACIONS AL MEV

A la tardor coneixem el romànic i el gòtic

Realització: Museu Episcopal Vic

Projecte i coordinació: Assumpta Cirera i Carme Comas

ÍNDEX

PRESENTACIÓ.....	3
OBJECTIUS.....	4
SUGGERIMENTS	6
DOCUMENTACIÓ.....	8
ELS FRONTALS ROMÀNICS.....	11
ELS RETAULES GÒTICS	14
LLEGENDES DE SANTS I SANTES	17
BIBLIOGRAFIA.....	19

PRESENTACIÓ

LA TARDOR és una activitat educativa que té com a finalitat descobrir el món medieval a través de l'observació i l'anàlisi d'una pintura romànica i d'una de gòtica. A partir de les imatges ens endinsem en el coneixement de la societat medieval desenvolupant continguts en relació a la història, l'art, el pensament, les creences i les tècniques artístiques.

Al Museu hem fet una immersió en el món medieval a partir de diferents experiències pràctiques. Durant el temps de l'activitat, s'ha fet un petit recorregut per les sales del Museu i s'ha desenvolupat una proposta experimental a la sala de didàctica. A les sales de romànic hem observat el *Frontal de Sant Martí de Puigbò* i a les sales de gòtic hem desenvolupat continguts amb el *Retaule de Santa Clara*. Davant de cada obra, l'educador ha articulat un discurs utilitzant elements de suport que faciliten la comprensió dels conceptes.

Amb la clara intenció de complementar els aprenentatges dels vostres alumnes, us oferim aquests documents, desitjant que us siguin útils per reforçar i ampliar els aspectes que s'han plantejat en la visita que heu realitzat al Museu.

En aquest dossier hi trobareu un apartat amb suggeriments i un altre amb documentació. Per dur a bon terme les propostes és important que feu les adaptacions que cregueu necessàries per a cada nivell educatiu.

OBJECTIUS

- ✓ Utilitzar el Museu com un espai d'aprenentatge i d'experimentació complementari a l'àmbit educatiu.
- ✓ Respectar i aprendre a valorar el patrimoni cultural i historicoartístic.
- ✓ Potenciar la imaginació, la creativitat i la participació.
- ✓ Introduir les característiques principals de la pintura romànica i de la pintura gòtica.
- ✓ Identificar fets del passat, introduint el concepte d'història.
- ✓ Relacionar diferents coneixements adquirits.
- ✓ Educar la sensibilitat mitjançant diferents recursos.
- ✓ Introduir coneixements de cultura religiosa.
- ✓ Fomentar la interdisciplinarietat amb propostes vinculades a les àrees de Ciències Socials, Plàstica i Llengua.
- ✓ Analitzar i interpretar imatges. Realitzar composicions.
- ✓ Familiaritzar els participants amb el llenguatge historicoartístic.
- ✓ Experimentar amb la recreació d'obres.
- ✓ Identificar formes geomètriques.

- ✓ Manipular textures i materials diferents.
- ✓ Saber distingir un frontal d'un retaule.
- ✓ Introduir la funcionalitat d'algunes obres d'art.
- ✓ Interpretar i representar un espai determinat.
- ✓ Ajudar a entendre que la realitat és canviant i que el pas del temps ho modifica tot.

SUGGERIMENTS

Realització d'un frontal i d'un retaule

Per realitzar un frontal i un retaule seguirem els passos següents:

1. Proposarem a la meitat del grup classe que realitzi un frontal, i a l'altra meitat, un retaule (individualment o bé en petits grups), amb les còpies de les plantilles que facilitem. Aconsellem fer-ho en un format DIN A3.
2. Farem una lectura o bé explicarem la llegenda d'un sant o d'una santa (vegeu l'apartat de documentació). També es pot escollir un conte o una narració que ens semblin adequats, o bé proposar als alumnes que representin escenes de la seva biografia o d'altres. Es proposarà un mateix tema per a tot el grup classe.
3. Oferirem material plàstic divers: colors, retoladors, papers de colors, robes, plàstics, etc. Demanarem als alumnes que facin una interpretació del tema proposat en la plantilla que se'ls facilita. Cal donar-los opcions per desenvolupar creativament el frontal o el retaule, amb personatges figuratius o bé més abstractes. Es poden fer els personatges a partir de figures geomètriques similars a les utilitzades en el MEV.
4. A l'hora de realitzar les propostes cal recordar algunes de les característiques bàsiques de l'art romànic i de l'art gòtic que s'han exposat al MEV (vegeu l'apartat de documentació).
5. Un cop realitzades les interpretacions es pot fer una exposició a la classe i comentar els resultats entre tots, tenint en compte diferents criteris plàstics, històrics i artístics. Es demanarà als alumnes que escullin les creacions que s'adaptin més bé als següents criteris i que n'expliquin el perquè:

- Quina interpretació s'adapta millor a la narració?
- Quina interpretació s'assembla més a la forma d'expressar del romànic? / Quina interpretació s'assembla més a la forma d'expressar del gòtic?
- Quina interpretació té uns colors més atractius?
- Quina interpretació és més original?
- Quina interpretació ens agrada més?

És important valorar les diverses interpretacions tenint en compte molts aspectes diferents. Per aconseguir un diàleg respectuós és bàsic acollir totes les respostes com a vàlides i demostrar als alumnes la importància de tenir en compte molts punts de vista diferents a l'hora de valorar i interpretar.

6. Com a proposta de grup, entre tota la classe es poden fer votacions i escollir un frontal i un retaule. Seguidament dividirem la classe en dos grups diferents i iniciarem la reproducció conjunta en gran format d'ambdues interpretacions. En funció del nombre d'alumnes i de l'organització es poden realitzar més reproduccions en gran format. Com a suport podem utilitzar un material rígid tipus cartró o fullola.

DOCUMENTACIÓ

Frontal d'altar de Sant Martí de Puigbò

Tallers de Vic, primer quart del s. XII

Pintura al tremp sobre fusta d'alba i de pi. 97 x 123 x 6 cm

Provinent de l'església de Sant Martí de Puigbò. Gombren (Ripollès)

MEV 9

Aquest frontal d'altar correspon a l'estil romànic geometritzant desenvolupat a Catalunya al llarg de la primera meitat del segle XII, del qual un dels exemples més importants és el baldaquí de Ribes exposat a la mateixa sala del Museu. Sembla que el pintor d'aquest frontal va seguir, en el cas de la figura del Crist Salvador, el model establert pel mestre del baldaquí de Ribes, per bé que les figures corresponen a un art de tradició més popular.

Procedent de l'església parroquial de Sant Martí de Puigbò, situada al costat del castell de Puigbò, al Ripollès, hi ha representades, en els quatre compartiments, escenes de la vida de sant Martí, bisbe de Tours i titular de l'església: sant Martí dalt de cavall es parteix la seva clàmide amb un pobre, el sant bisbe ressuscita un catecumen mort abans de rebre el baptisme, dos àngels traslladen l'ànima del sant cap al cel, i l'escena de la mort del sant. Aquestes quatre escenes estan dividides per una franja horitzontal amb una inscripció en llatí transcrita per M. Gros que diu: «Per haver estat generós amb el pobre a la terra, ara Martí viu al cel.»

Retaule d'advocació franciscana, provinent del convent de Santa Clara de Vic

Barcelona, Entre el 1414 i el 1415

Lluís Borrassà (Girona, vers el 1360 – Barcelona, entre el 1424 i el 1425)

Pintura al tremp sobre fusta. 610 x 422 cm

Provinent de l'antic convent de Santa Clara de Vic (Osona)

MEV 12, 13, 51, 714-719

El gran retaule de santa Clara és l'obra més important conservada de Lluís Borrassà i s'ha considerat unànimement com una de les obres mestres de la pintura europea del primer gòtic internacional. El va adquirir per al futur Museu el bisbe Morgades vers l'any 1889 amb motiu de l'enderrocament de l'església del convent de Santa Clara Vella de Vic quan es va procedir a l'obertura de la nova rambla de la ciutat. Es conserva el document de l'època final del retaule, amb data del 27 de juliol de l'any 1415, en la qual es notifica que Borrassà va cobrar 200 florins d'or sense comptar la fusteria. Al centre del retaule, a sota del cimbal amb el Calvari, hi ha l'escena de sant Francesc, entronitzat amb la ferida oberta, lliurant la Regla a santa Clara i als frares, instituint els tres ordres franciscans. A sota hi ha la taula dedicada a la triple advocació del retaule amb les figures de

sant Miquel Arcàngel, la Mare de Déu de l'Esperança i santa Clara, el qual segons Ruiz Quesada cal relacionar amb els vots d'obediència, castedat i pobresa. El contingut iconogràfic general del retaule destaca la importància dels franciscans i dels dominics en la predicació de l'evangeli i l'esperança de la salvació humana.

ELS FRONTALS ROMÀNICS

Durant els segles XI, XII i XIII la majoria d'esglésies rurals de Catalunya tenen un frontal pintat o esculpit sobre fusta que guarneix l'altar. Aquestes pintures o escultures sobre fusta anomenades frontals, antependis o pal·lis imiten els frontals fets amb metalls preciosos de les grans catedrals i monestirs.

Els frontals tenen una funció pedagògica i mostren les creences i els exemples de vida a seguir a un poble analfabet. En una societat jeràrquica i imminentment religiosa les imatges adquireixen una importància fonamental per transmetre la ideologia.

Amb quina tècnica estan fets els frontals pintats sobre fusta?

Els passos que seguien els artistes medievals eren els següents:

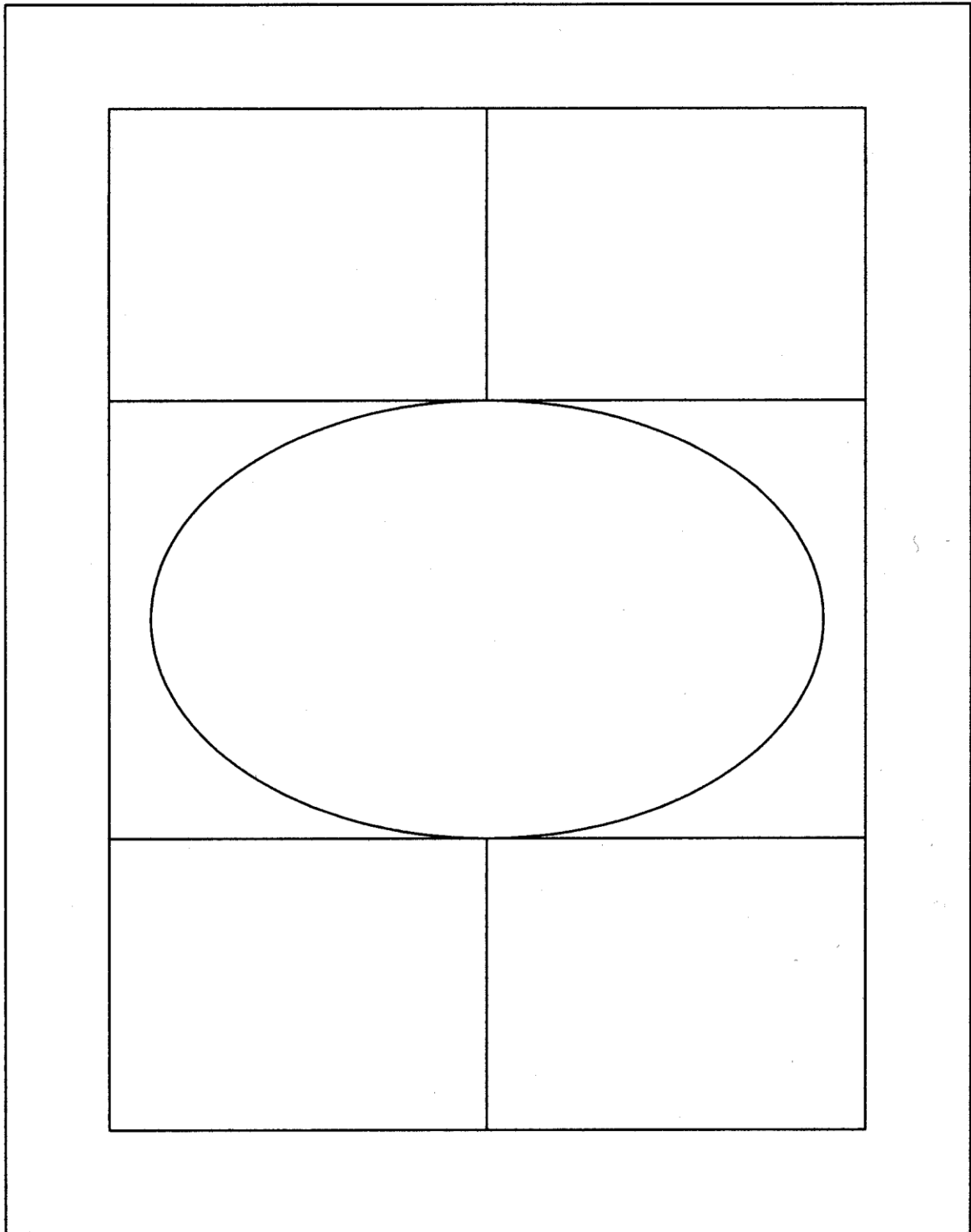
1. Escollir una fusta adequada de noguera, àlber, roure o alzina. Deixar-la assecar i construir els plafons.
2. Preparar la fusta, polint-la i endrapant-la, per evitar que se n'obrin les juntures. Enguixar amb múltiples capes la fusta. Polir l'enguixat.
3. Dibuixar-hi la composició amb un estilet o punxó.
4. Pintar la fusta. Els colors es preparaven al tremp: s'utilitzava el rovell de l'ou per fixar els pigments.

Els pintors de frontals s'organitzaven en tallers i el resultat era el fruit d'una col·laboració entre un mestre pintor i els diversos aprenents. Sempre pintaven seguint els encàrrecs que els feien els eclesiàstics.

Quines són les principals característiques de la pintura romànica?

- La representació dels personatges és més simbòlica que realista.

- Els colors són essencialment plans i es juxtaposen per produir contrastos cromàtics.
- Els colors més utilitzats són: blanc, negre, ocre, groc, vermell, carmí, siena, verd clar, verd terra i dues tonalitats de blau. El color negre delimita i estructura les formes, mentre que el blanc, emprat en forma de taca o de línia, dóna una certa brillantor a les figures.
- Els frontals acostumen a estar dividits en cinc compartiments amb uns fons individualitzats i d'un sol color. Al centre hi trobem la figura principal representada més gran. En els quatre espais restants hi ha escenes diferents.
- Hi ha un clar interès per la simetria i la contraposició de colors.
- El marc del frontal i els espais que separen les escenes es decoren amb motius geomètrics i vegetals.

ELS RETAULES GÒTICS

L'ús de retaules comença en el període romànic, però és al llarg de l'època gòtica que es van desenvolupant. L'aparició del format del retaule està estretament lligada a l'evolució de la tipologia de l'altar. A la part superior de la taula hi havia una petita grada on s'ubicava la creu; amb el temps l'altura d'aquesta grada augmentà i es convertí en bancal o retaule. Els retaules gòtics anaven situats darrere l'altar.

L'art gòtic que es desenvolupa entre els segles XIII, XIV i XV es caracteritza per ser imminentment urbà. Tot i que les formes i les tècniques evolucionen, la pintura continua tenint una important funció pedagògica.

Amb quina tècnica estan fets els retaules pintats sobre fusta?

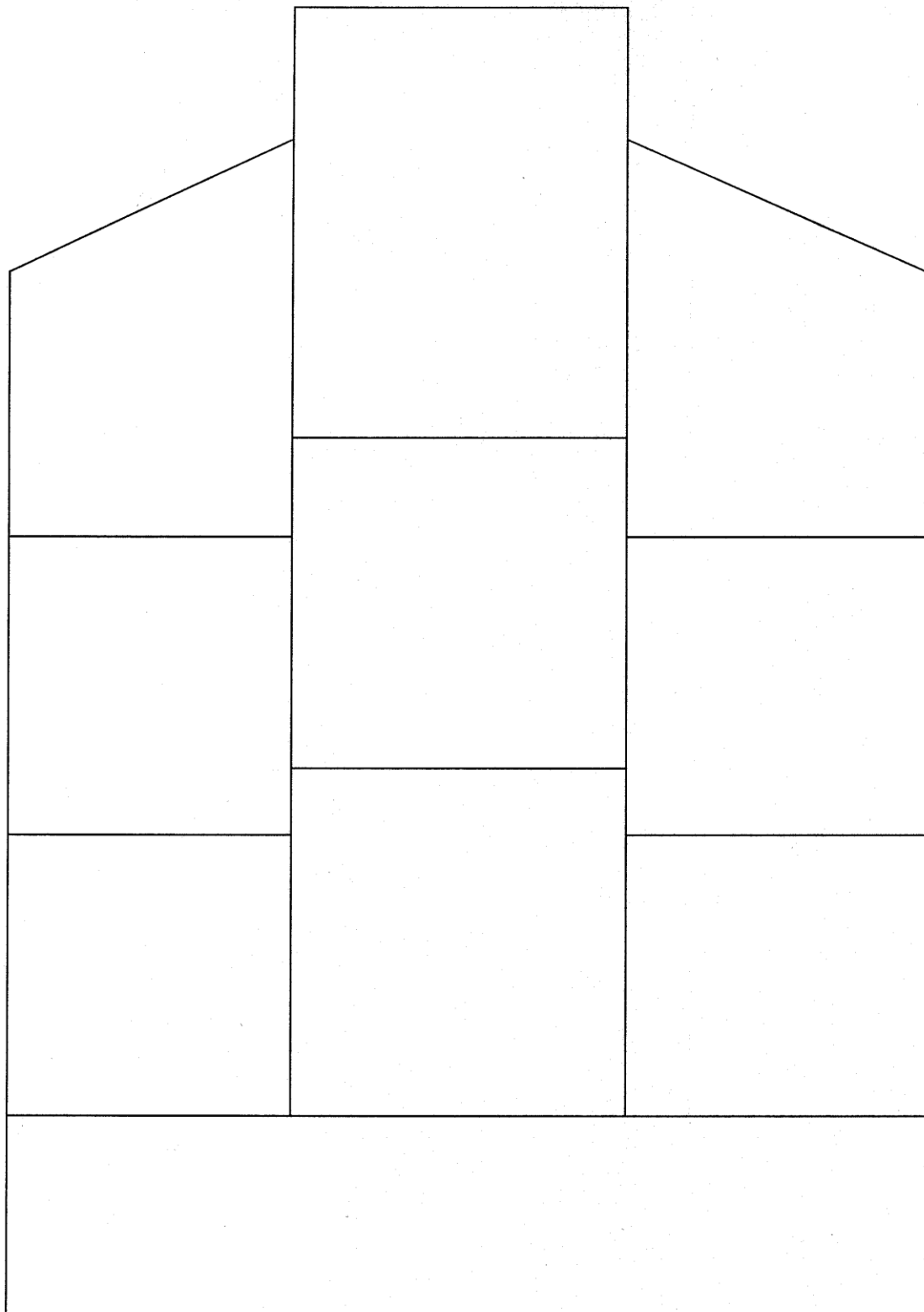
Els passos que seguien els artistes gòtics eren similars als utilitzats pels artistes romànics amb les corresponents variacions de formes i mides.

Quines són les principals característiques de la pintura gòtica?

- Un retaule consta dels següents elements: 1. Un cos baix, anomenat bancal o predel·la; 2. El cos del retaule, subdividit horitzontalment en pisos o cossos i verticalment en carrers separats per entrecarrers; 3. El guardapols és l'element que sobresurt i emmarca el retaule per protegir-lo de la pols; 4. L'àtic, al darrer pis, quan és una prolongació del carrer central.
- La representació dels personatges, els objectes i la natura és més realista que simbòlica.
- La línia negra de contorn que delimita les formes desapareix. Hi ha una recerca d'il·lusió volumètrica mitjançant la gradació de tonalitats, la llum i

les ombres. S'utilitzen molts colors. Amb l'ús de pa d'or es dona una sensació de riquesa a l'obra.

- Es fan experiències elementals amb la perspectiva. La llum i el color creen proximitat i llunyania.
- Hi ha una major complexitat en les composicions. Els personatges es diversifiquen i s'individualitzen.
- Hi ha una major fantasia narrativa amb uns fons elaborats (paisatges, interiors, escenaris urbans).

LLEGENDES DE SANTS I SANTES

Moltes pintures i escultures romàniques i gòtiques expliquen històries de les vides dels sants. A tall d'exemple us facilitem unes petites narracions amb alguns fragments de les vides dels sants a qui estan dedicades les obres: *Frontal d'altar de Sant Martí de Puigbò* i *Retaule de Santa Clara de Vic*.

Sant Martí de Tours

El seu pare era un militar romà i quan es va retirar va demanar al seu fill Martí que ocupés el seu lloc. Aquest tenia 15 anys i no li agradava ser militar. Un dia d'hivern, a les portes d'una ciutat es va trobar un home gairebé nu que demanava caritat. Ningú l'ajudava i Martí es va treure la capa que portava i la va partir en dues meitats, oferint-ne una meitat al pobre. Més tard, Martí es va fer batejar i es va convertir al cristianisme. Va deixar l'exèrcit i durant la seva vida li van passar moltes aventures: uns lladres el van assaltar i van estar a punt d'acabar amb la seva vida; va immobilitzar una vaca furiosa que atacava la gent; va fer molts miracles i diuen que fins i tot els vegetals, l'aigua i el foc l'obeïen. En un viatge va ressuscitar un catecumen que havia mort sense haver rebut el baptisme. Més tard va ser consagrat com a bisbe. Quan tenia 81 anys es va posar malalt i es va morir. Va ajudar moltes persones i va destacar per la seva bondat.

Santa Clara

Era filla d'una important família romana. El seu pare tenia un càrrec militar a l'exèrcit romà. Des de molt petita, Clara ajudava els pobres. De jove no va voler casar-se i va fundar un monestir per a dones. En poc temps es va escampar la seva bondat i dones de tot arreu arribaven al convent per seguir el seu exemple. Un dia un exèrcit enemic va envair la ciutat d'Assís. Nombrosos soldats van creuar les tàpies del monestir on vivia la santa amb les altres religioses. Santa Clara es va posar a resar i amb la seva fe va aconseguir que els soldats marxessin.

espantats del convent i seguidament abandonessin la ciutat. Després de portar una vida molt piadosa, la santa va descansar en la pau del Senyor.

BIBLIOGRAFIA

- Bingham, Jane. *El mundo medieval*. Ed. Usborne
- Binski, Paul. *Artesanos medievales. Pintores*. Ed. Akal. Madrid, 2000.
- Blasco i Bardas, Anna María. *La pintura romànica sobre fusta*. Coneguem Catalunya. Els llibres de la frontera. Barcelona, 1984.
- Bolòs, Jordi. *La vida quotidiana a Catalunya en l'època medieval*. Edicions 62. Barcelona, 2000.
- Bracons José, *Las claves del arte Gótico*. Ed. Planeta. Barcelona, 1989.
- Conti, Flavio. *Como reconocer el arte Románico*. Ed. Edunsa. Barcelona, 1993.
- Gros i Pujol, Miquel. *Museu episcopal de Vic. Pintura i escultura romànica*. Editorial AUSA. Sabadell, 1991.
- Pendás, Maribel. *La vida quotidiana a l'Edat Mitjana a través de l'Art Gòtic*. Ed. Vicens Vives. Barcelona, 2000.
- Pendás, Maribel. *La vida quotidiana en un castell medieval. El castell de Montsonís*. Ed. Vicens Vives. Barcelona, 2002.
- Langley, Andrew. *La vida medieval*. Ed. Santillana. Madrid, 1996.
- Voragine, S. *La Leyenda dorada. Alianza forma*. Madrid, 1982.
- V.V.A.A. *L'ofici de pintar a l'època romànica*. Ed. Blume. Barcelona, 1980.
- V.V.A.A. *Guia de les col·leccions*. Edició Museu Episcopal de Vic, 2003.